

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för naturresurser och
jordbruksvetenskap

Landskapsarkitekter som samordnare

En studie av hur väl studenterna inom landskapsarkitektur förbereds
för arbetet som samordnare i miljökonsekvensbeskrivningar

Hanna Mårtensson

Kandidatarbete 15 hp, institutionen för stad och land
Landskapsarkitektprogrammet, Ultuna
Uppsala 2018

Titel: Landskapsarkitekter som samordnare: En studie av hur väl studenterna i landskapsarkitektur förbereds för arbetet som samordnare i miljökonsekvensbeskrivningar

Title: Landscape architects as coordinators: A study of how well students in landscape architecture prepares on the work as a coordinator in environmental impact assessment

© Hanna Mårtensson

Handledare: Zeinab Tag-Eldeen, SLU, institutionen för stad och land

Examinator: Kerstin Nordin, SLU, institutionen för stad och land

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet, fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap

Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur

Omfattning: 15 hp

Nivå: Grundnivå G2E

Kurs: EX0725, Projekt i landskapsarkitektur

Landskapsarkitektprogrammet, Ultuna

Nyckelord: Miljökonsekvensbeskrivning, landskapsarkitektur, samordnare, utbildning, sakkunskap

Alla bilder i arbetet publiceras med erforderliga tillstånd.

Publiceringsår: 2018

Publiceringsort: Uppsala

Elektronisk publicering: <https://stud.epsilon.slu.se/>

Sammandrag

Landskapsarkitekter har länge haft en självklar roll som samordnare i miljöbedömningar och miljökonsekvensbeskrivningar. Bakgrunden är att detta är processer kopplade till planprocessen av ett projekt, ett område som denna yrkesgrupp även kan medverka i. De senaste åren har miljöområdet utvecklats kraftigt och i och med det gett mer utrymme för andra miljöinriktade yrkesgrupper att delta i miljöbedömningar. Detta har bidragit till att landskapsarkitektens roll som samordnare inte längre är lika självklar. På grund av de senaste justeringarna i miljöbalken rörande krav på sakkunskap inom miljöbedömningar och miljökonsekvensbeskrivningar undersöker denna kandidatuppsats landskapsarkitekternas utbildning vid Sveriges lantbruksuniversitet, Ultuna, för att se hur väl studenterna förbereds för arbetet som MKB-samordnare. Metoderna som används är en litteraturöversikt, intervjuer samt två fallstudier bestående av enkätundersökningar och granskning av kursutbudet på utbildningen. Resultatet av arbetet visar att det finns brister i utbildningen av landskapsarkitekter och att utbildningen i dagsläget rör sig bort från att förbereda studenterna inför rollen som MKB-samordnare.

Abstract

For a long time, landscape architects have been a natural coordinator in environmental impact assessment (EIA) and strategic environmental assessment (SEA). The reason to this is that landscape architects often are a part of the planning process, a process that has a connection to EIA and SEA. In recent years the environmental field has grown bigger, and this expansion has made room for other professions in EIA and SEA which has made landscape architects role as a coordinator less obvious. The latest updates in the Swedish laws about environmental have resulted in that expert knowledge in the field of EIA SEA are required. Because of this expert knowledge, this paper analyzes how well the education of landscape architects preparing the students to become a coordinator in these processes. The methods that are used is literature review, interviews and two case studies. The result of the work showed that there are shortcomings in the education of landscape architects and that the profession in the current situation is moving away from the role as a coordinator in EIA and SEA.

Innehåll

1. Introduktion	5
1.1 Bakgrund.....	5
1.1.1 Miljökonsekvensbeskrivningarnas utmaning.....	5
1.1.2 Samordnarrollens utmaning	6
1.1.3 Landskapsarkitekter i planeringsprocesser	6
1.2 Syfte.....	7
1.3 Frågeställning.....	7
1.4 Avgränsning	7
1.5 Begreppsprecisering	7
2. Metod	8
2.1 Litteraturoversikt.....	8
2.2 Intervjuer	8
2.3 Fallstudier.....	9
3. Resultat	9
3.1 Litteraturoversikt.....	9
3.1.1 Införandet av sakkunskap.....	10
3.2 Intervjuer	10
3.2.1 Intervjuer med landskapsarkitekter	11
3.2.2 Intervju med miljöutredare.....	13
3.2.3 Intervju med forskare	14
3.2.4 Intervju med landskapsarkitekternas programstudierektor.....	15
3.2.5 Sammanfattning intervjuer	16
3.3 Fallstudier.....	16
3.3.1 Kursundersökning	16
3.3.2 Enkätundersökningar	17
4. Diskussion.....	18
4.1 Landskapsarkitekternas roll i MKB, förr och nu	18
4.2 Landskapsarkitekternas utbildning i dagsläget.....	19
4.3 Framtiden.....	20
5. Referenser	21

1. Introduktion

Strävan efter snabbare och effektivare exploateringsprocesser, för att tillgodose behovet av bostäder samt snabbt uppnå ekonomisk vinst, ökar risken för att viktiga moment i planeringsprocesser nedprioriteras. Exempel på sådana moment är *miljöbedömningar* och *miljökonsekvensbeskrivningar*.

För att motverka att miljöbedömningar och miljökonsekvensbeskrivningar inte förlorar sin roll, betydelse och genomslagskraft i planeringsprocesser och beslutstaganden är det viktigt att involvera rätt slags konsulter i *samordnarrollen*. Det krävs att dessa konsulter har rätt slags kunskapsbas och utbildning, en utbildning som förbereder dem för det varierade arbetet som miljöbedömningar innebär.

1.1 Bakgrund

Vid år 2050 förutses det att världens befolkning kommer vara 3,5 gånger större än vad den var år 1950 (Statistiska centralbyrån 2012, s. 5), något som kommer medföra kraftigare expansion av städer och transportnät. I och med detta ställs högre krav på välplanerade planeringsprocesser med tillhörande miljöbedömningsmetoder så att en hållbar utveckling säkerställs i största möjliga mån (Martos, Pacheco-Torres, Ordóñez & Jadraque-Gago 2015, s. 2).

För medlemsländerna i EU finns det olika direktiv som måste införlivas i dessa länders lagstiftning, hur detta ska ske är upp till vart och ett av medlemsländerna. Bland annat så berör dessa EU-direktiv ländernas miljölagstiftning och i och med det landets miljöbedömningar (Naturvårdsverket 2018a).

Miljöbedömningar har till uppgift att integrera miljöaspekter i planering och beslutsfattande av *planer och program* samt *verksamheter och åtgärder* för att ett hållbart samhälle ska kunna uppnås (Naturvårdsverket 2018b). Beroende på vilket samband som en miljöbedömning utförs benämns de olika samt utgår från olika EU-direktiv. De miljöbedömningar som sker i samband med *planer och program* enligt PBL kallas för *strategiska miljöbedömningar* medan de som sker i samband med *verksamheter och åtgärder* benämns *specifika miljöbedömningar* (PBL Kunskapsbanken 2018a).

Utöver EU-direktiven måste miljöbedömningarna följa bestämmelserna i MB 6 kap (SFS 1998:808 6 kap. 1§) samt miljöbedömningsförordningen (SFS 2017:966).

1.1.1 Miljöbedömning och miljökonsekvensbeskrivning

Om en *plan och program* eller en *verksamhet och åtgärd* tros medföra en betydande miljöpåverkan ska en miljöbedömning göras enligt MB 6 kap. De slutsatser och resultat som uppnås av bedömningen ska sedan resultera i ett dokument som kallas miljökonsekvensbeskrivning, förkortat MKB. I MKB:n beskrivs de positiva och negativa effekterna på miljön som en följd av genomförandet av en plan, ett program, verksamhet eller åtgärd. De effekter som uppdagas ska identifieras, beskrivas och sedan bedömas med hänsyn till projektets syfte utan att ta någon ställning till planens, programmets, verksamhetens eller åtgärdens syfte. Utöver detta beskrivs hur miljöbedömningarna har integrerats i fallet (Naturvårdsverket 2009, s. 8). Att en miljöbedömning integreras innebär att

bedömningen ska påverka en plan eller en tillståndsansökan så att det som planeras ökar sitt bidrag till den hållbara utvecklingen (Åkerskog 2018).

MKB:n med dess miljöbedömningar är således ett mycket relevant beslutsunderlag för att prövningsmyndigheten eller tillsynsmyndigheten ska kunna bedöma miljöeffekter vid planering och beslut (Åkerskog 2018).

1.1.2 Samordnarrollens utmaning

Olika internationella studier visar att MKB:n under planeringsprocesser inte tas till hänsyn i så stor utsträckning som hade varit optimalt, detta trots att miljöbedömningar existerar i lagstiftningar världen över (Bidstrup & Hansen 2014, s.1).

I Sverige har utformning och kvalitet varierat på MKB:n från fall till fall något som ofta beror på olika verksamhetstyper och omfattningen av miljöpåverkan (Hedlund & Kjellander 2007, s.25). Andra orsaker till variationen har varit på grund av att författarna av MKB:n inte behöver ha deltagit i miljöbedömningen samt att miljöaspekter prioriterats fel på grund av för dålig kunskap i vissa områden hos konsulter (Hedlund & Kjellander 2007, s.68).

Världen över har det visat sig att den låga påverkan som MKB:n har även till stor del beror på bristfällig kommunikation mellan aktörerna i projekten. Mer fokus borde läggas på åhörarna än på informationen i sig eftersom det i slutändan oftast är beslutsfattarnas egna uppfattning om bedömningarna som är avgörande och inte själva resultatet (Gao, Christensen & Kørnø 2016, s.2). När det kommer till att påverka beslut har det även visat sig att kommunikation, deltagande och engagemang har större betydelse än ren fakta och statistik (Gao, Christensen & Kørnø 2016, s.10).

En del kritik på hur reglerna i MB har tolkats och tillämpats har bland annat kommit från Naturvårdsverket som uppgett att ett för stort fokus legat på MKB:n istället för integrering av miljöaspekter i planeringsskeden. De har även ansett att miljöbedömningens roll i samhällsplanering behövt tydliggöras på grund av att miljöbedömningar inte alltid utförs trots att de borde. För att öka kvalitén samt att tydliggöra lagstiftningen kring MKB infördes justeringar i miljöbalken 6 kap. den 1 januari 2018 (PBL Kunskapsbanken 2018b).

1.1.3 Landskapsarkitekter i planeringsprocesser

Landskapsarkitekter har haft en varierande position inom stadsplanering där de ibland haft en ledarroll och ibland endast varit delaktig i projektets slutskede för att säkerställa att gröna aspekter värderats (Leger, Salaniéa & Oueslati 2012, s.2). En av de viktigaste färdigheterna för någon som arbetar inom stadsplanering är att ha en helhetssyn på problemen, se alla dimensioner av projektet och identifiera relationen mellan staden och dess omgivning (Bahrainy & Fallah Manshadi 2017, s.3). Denna helhetssyn, i kombination med grönare och en mer uttalad hållbar stadsplanering, har medfört att landskapsarkitektens färdigheter blivit efterfrågad i fler delar av planeringsprocesser (Leger, Salaniéa & Oueslati 2012, s.2).

1.2 Syfte

Syftet med denna studie är att undersöka hur väl utbildningen för landskapsarkitekter förbereder studenterna på att vara MKB-samordnare.

1.3 Frågeställning

- » Vad innebär den nya miljölagstiftningen för MKB-samordnare?
- » Vilka kunskaper och egenskaper krävs vid deltagande i miljöbedömningsprocessen?
- » Möter den utbildning som landskapsarkitekter får upp mot den kunskap som krävs i MKB-processer?

1.4 Avgränsning

Detta kandidatexamensarbete motsvarar 15 högskolepoäng och utfördes under tio veckors heltidsstudier.

Eftersom man i vardagligt tal använder begreppet MKB som att beskriva både processen av miljöbedömningar och själva dokumentet kommer denna uppsats härnäst göra detsamma samt även inkludera strategisk- och specifik miljöbedömning under detta begrepp.

Studien kommer endast undersöka MKB ur ett övergripande perspektiv där fokus ligger på hur utbildningen av landskapsarkitekter förbereder studenterna för att bli MKB-samordnare.

Undersökningen kommer endast utgå från svensk lagstiftning samt utbildningen av landskapsarkitekter vid Sveriges lantbruksuniversitet, Ultuna.

1.5 Begreppsprecisering

Nedan följer en punktlista som förtydligar betydelsen av de begrepp som används i uppsatsen.

- » Beslutsfattare: De personer som använder MKB som beslutsunderlag.
- » Landskapsanalys: Metod för att analysera hur ett landskap påverkas av olika typer av exploateringar. Utgör en del av MKB.
- » MB: Miljöbalken, SFS 1998:808
- » Miljöbedömning – Integrerar miljöaspekter i planering och beslutsfattande.
- » MKB: En förkortning av miljökonsekvensbeskrivning. Används i uppsatsen utifrån dess vardagliga betydelse, det vill säga som en sammanfattning för både processen och dokumentet samt inkluderar både SMB och MKB.
- » MKB-process: Det stegvisa arbetet med att identifiera, förutsäga, bedöma, presentera samt följa upp miljökonsekvenser.
- » PBL – Plan- och bygglagen, SFS 2010:900
- » Projekt: Den verksamhet som planeras att göras och som kräver en MKB.
- » Samråd: De tillfällen då projektets aktörer samlas för att framföra sina synpunkter och diskutera dessa.
- » MKB-samordnare: Den som tar emot all information rörande de olika teknikområdena, samordnar kunskapen och ansvarar för helheten i en MKB.
- » Specialist: De konsulter som har en nischad sakkunskap.
- » Åtgärd: Den åtgärd som en MKB föreslår för att minska den betydande miljöpåverkan som projektet kan orsaka.

2. Metod

För att besvara frågeställningarna delas metoden in i tre delar. En litteraturöversikt, där förändringarna kring den nya miljölagstiftningen och dess betydelse för MKB-samordnare klargörs, en intervjudel med yrkesverksamma inom MKB och avslutningsvis två fallstudier som undersöker utbildningen.

2.1 Litteraturöversikt

Litteraturöversikten fokuserade på att besvara frågeställningen: *Vad innebär den nya miljölagstiftningen för MKB-samordnare?*

Studien påbörjades med systematiska sökningar (Rienecker, Stray Jörgensen & Hedelund 2014 ss. 138- 139) på *Google Scholar*, *Scopus* samt *SLU bibliotekets söktjänst Primo*. De sökord som användes var *environmental impact assessment*, *urban planning* och *landscape architecture*, dessa användes även på svenska i olika böjningar. Delar av litteraturen erhöles via granskning av källhänvisningar, så kallad kedjesökning (Rienecker, Stray Jörgensen & Hedelund 2014 s. 138).

De vetenskapliga artiklar som användes är inte specifikt kopplade till Sverige vilket medförde att dessa kompletterades med olika myndigheters publikationer samt svenska lagar och förordningar för att förankra studien till den svenska planeringsprocessen.

2.2 Intervjuer

Intervjuerna fokuserade på att besvara frågeställningarna: *Vilka kunskaper och egenskaper krävs vid deltagande i miljöbedömningsprocessen?* och *Möter den utbildning som landskapsarkitekter får upp mot den kunskap som krävs i MKB-processer?*

För att minska risken för att intervjuerna ska leda till ett ensidigt resultat intervjuades nio personer från olika yrkesgrupper, alla med koppling antingen till landskapsarkitektutbildningen eller till MKB-processer. På grund av att studien kopplas till utbildningen av landskapsarkitekter var yrkesverksamma landskapsarkitekter inom MKB-arbeten den största andelen som intervjuades.

Antalet intervjuade landskapsarkitekter var sex stycken i olika åldrar och kön, varav en nyexaminerad och de övriga hade varit yrkesverksamma mellan 10 och 37 år. Spridningen på kön och examensår gav mer varierande intervjusvar och i och med det en högre validitet på resultatet.

De övriga som intervjuades var en miljöutredare, en forskare inom MKB samt en mejlintervju med landskapsarkitekternas programstudierektor. Samtliga som intervjuats korrekturläste sina svar för att säkerställa att de framställdes på ett sätt som de accepterar.

Med de intervjuades godkännande spelades intervjuerna in, detta för att inte viktig information skulle gå förlorad.

Öppna intervjuer eftersträvades vilket resulterade i att ett personligare perspektiv erhöles och gav resultatet ett mer verklighetsförankrat och kvalitativt resultat (Bryman 2008, s. 413). Om intervjusvaren tolkats av fler än en person hade resultatet ökat i validitet, på grund av tidsbrist blev så inte fallet.

2.3 Fallstudier

Fallstudierna bestod av två delar, den ena undersökte kursutbudet på utbildningen och den andra undersökte studenternas egna uppfattningar. Fallstudierna besvarade frågeställningen: *Möter den utbildning som landskapsarkitekter får upp mot den kunskap som krävs i MKB-processer?*

Den första fallstudien undersökte vilka kurser i MKB som landskapsarkitekterna tillhandahålls med under de fem år som de studerar vid Sveriges lantbruksuniversitet, Ultuna. Information om kurserna hittades på hemsidan för Sveriges lantbruksuniversitet där information om utbildningen hittas. Utifrån kursmålen, som granskades av mig, fastställdes om de kunskaper som studenterna i landskapsarkitektur erhåller svarar upp mot de kunskaper och egenskaper som litteraturoversikten och de intervjuade ansåg att en MKB kräver.

De kurser som undersöktes var de som tillhandahålls studenter antagna fram till år 2016. Efter detta årtal har ramschemat förändrats och studenterna med det nya ramschemat har ej hunnit beröra lagar och regler i sin utbildning. Några föreläsningar inom utbildningens kurser undersöktes inte eftersom dessa kan variera mellan år.

För att avgränsa undersökningen av kurser ytterligare undersöktes kursmålen endast utifrån om de innehöll begreppen *MKB* eller *Processledning* eller fraser liknande: *Introduktion av beslutsgrundande underlag*, *Regelverk för planeringsprocesser* eller *Förståelse för konsekvenser på grund av exploatering*.

Den andra fallstudien var en internetbaserad enkätundersökning där studenter mellan årskurserna 3 och 5 fick svara på frågor rörande deras kunskapsnivå beträffande MKB. Flest frågor ställdes till de studenter som läser årskurs 3, eftersom det är vid denna tidpunkt som kunskapsläget är liknande för alla studenter. Enkäterna fanns tillgänglig på facebookgruppen Lark Ultuna, en grupp för landskapsarkitektstudenter på Sveriges lantbruksuniversitet, Ultuna, mellan 4 maj 2018 och 18 maj 2018. Enkätstudien begränsades till att involvera studerande landskapsarkitekter som är inne på sitt tredje, fjärde eller femte år på utbildning då de under denna tid börjat beröra lagar och regler i sin utbildning.

Något som kunde ha ökad validiteten var om enkätfrågorna lämnat rum för egenformulerade svar men på grund av tidsbrist fanns endast ja- och nejalternativ.

3. Resultat

Det resultat som erhålls från litteraturoversikten, intervjuerna samt fallstudierna redovisas nedan under respektive rubrik.

3.1 Litteraturoversikt

I litteraturoversikten besvaras frågeställningen: *Vad innebär den nya miljölagstiftningen för MKB-samordnare?*

För att förtydliga reglerna kring när miljöbedömningar ska upprättas samt ge ett större fokus på MKB:n som en process vars miljöbedömningar ska inkluderas i det planerade infördes ett nytt 6 kap. i MB den 1 januari 2018 (PBL Kunskapsbanken 2018b).

Införandet av det nya 6 kap. i MB har inte för avsikt att skapa större förändringar utan avsikten är främst att förtydliga lagstiftningen (PBL Kunskapsbanken 2018).

3.1.1 Införandet av sakkunskap

Utöver tydliggörande av regler för MKB infördes även krav på sakkunskap. Enligt miljöbedömningsförordningen berör kravet på sakkunskap både verksamhetsutövaren och beslutsmyndigheten (SFS 2017:966 15§). Kraven innebär att den ansvariga för det som planeras ser till att MKB:n utarbetas av behöriga experter samt att beslutsmyndigheten har tillräckligt med expertis för att granska MKB-dokumentet. Kraven på sakkunskap kopplar till 2 kap av MB. Här beskrivs det att kunskapen måste variera med hänsyn till projektets art men att det alltid är den eventuella effekten av handlande som ska vara avgörande för vilken kunskap som behövs (Ryegård 2017).

Kravet på sakkunskaper grundar sig i Europakommissionens direktiv och vägledning *Environmental Impacts Assessment of projects*. Här framgår det att experter som upprättar MKB bör vara kompetenta samt att samordnaren har kunskap om vilken kompetens som behövs vid olika bedömningar i MKB:n. Några detaljerade krav på vad som krävs för att experter ska kallas experter eller vilka krav en samordnare ska uppfylla finns inte. Europakommissionens ändringsdirektiv lämnar till medlemsstaterna att göra en tolkning av detta (European Union 2017, s. 67).

Medlemsstaterna har på olika sätt tolkat vad som avses med behöriga experter och samordnare där utbildning och certifiering är några exempel. I Sverige ställs än så länge inga särskilda krav på certifiering (Ryegård 2017).

3.2 Intervjuer

Nedan finns en sammanfattning av de intervjuer som gjorts med sex landskapsarkitekter, en miljöutredare, en forskare inom MKB samt programstudierektorn för landskapsarkitekterna vid SLU, Ultuna. Följande frågeställningar ska besvaras av intervjuerna: *Vilka kunskaper och egenskaper krävs vid deltaganden i miljöbedömningsprocesser?* och *Möter den utbildning som landskapsarkitekter får upp mot den kunskap som krävs inom MKB?*

De som medverkade i intervjuerna var följande personer:

- » Agnes Sandström är landskapsarkitekt på Bjerking, Uppsala. Hon har studerat kurser inom MKB i Manchester och tog masterexamen 2017.
- » Tord Larsson är landskapsarkitekt på Bjerking i Uppsala och har arbetat som landskapsarkitekt i 31 år. Främst inom infrastrukturprojekt kommer han i kontakt med MKB-processer.
- » Thomas Olofsson är landskapsarkitekt på Sigma Civil i Umeå och har arbetat som landskapsarkitekt i 20 år. Genom infrastrukturprojekt och vattenkraftombyggnader har han kommit i kontakt med MKB.
- » Helena Brämerson Gaddefors är landskapsarkitekt på Sweco i Uppsala och har varit landskapsarkitekt i 26 år. Hon kommer i kontakt med MKB genom landskapsanalyser.

- » Linda Kjellström är landskapsarkitekt på Sweco i Uppsala och har varit landskapsarkitekt i 10 år. Hon arbetar uteslutande med miljö och MKB och har rollen som teknikansvarig samt uppdragsledande för bland annat MKB.
- » Desiree Johansson är landskapsarkitekt på Tyréns i Stockholm och har varit landskapsarkitekt i 37år. Hon är specialist inom landskapsbild, rekreation och natur. Hon har även varit MKB-samordnare.
- » Elaine Hallin är miljöutredare/miljökonsult på WSP i Uppsala. Hon har en bakgrund som civilingenjör i miljö- och vattenteknik. De roller som hon haft inom MKB-processer har rört dagvatten, VA-frågor samt akustik men främst har det varit samordnare för väg- och järnvägsprojekt.
- » Antoinette Wärnbäck har en bakgrund som utbildad biolog där alla hennes högre kurser handlade om MKB samt hennes exjobb och diverse projektarbeten. Hon forskar inom MKB samt håller kurser inom MKB vid Sveriges lantbruksuniversitet, Ultuna.
- » Tomas Eriksson, programstudierektor för landskapsarkitektstudenterna vid Sveriges lantbruksuniversitet, Ultuna.

3.2.1 Intervjuer med landskapsarkitekter

De intervjuade landskapsarkitekterna var Tord Larsson, Agnes Sandström, Thomas Olofsson, Linda Kjellström, Helena Brämerson Gaddefors och Desiree Johansson.

De frågor som ställdes var följande:

- » Vilka kunskaper och egenskaper krävs vid framställandet av en MKB?
- » Hur gjorde din utbildning dig redo för att arbeta med MKB?
- » Varför ska landskapsarkitekter arbeta med MKB?
- » Har landskapsarkitekter en tydlig roll i MKB-arbeten?
- » Vad tycker du att landskapsarkitekter kan göra för att resultatet av en MKB blir mer betydelsefullt vid beslutsfattandet?

Vilka kunskaper och egenskaper krävs vid framställandet av en MKB?

Tord Larsson och Linda Kjellström säger att det är viktigt att vara öppen, översiktlig och samtidigt ha koll på detaljer under MKB-processen. De grundar detta i att miljöbedömningarna resulterar i ett dokument som varierar från fall till fall vilket gör att även kunskapsläget i arbetsgruppen varierar.

Agnes Sandström och Thomas Olofsson anser att det är viktigt att vara stark och principfast, detta på grund av att MKB är ett väldigt diffust dokument där många viljor och kunskapsområden ska samsas om utrymme.

“Att vara stark i projektgruppen är viktigt om man vill ha inflytande. Man måste lyckas motivera sin uppdragsgivare samt få dem att förstå att de åtgärder man föreslår behövs. Det är alltid förknippat med en kostnad det man föreslår, vilket innebär att de hellre ser att man inte gör en åtgärd alls eftersom det inte kostar några pengar.”
(Thomas Olofsson 2018)

Hur gjorde din utbildning dig redo för att arbeta med MKB?

Samtliga intervjuade anser att deras utbildning gav dem en bra grund för MKB-arbeten, främst i rollen som MKB-samordnare. De menar att utbildningens bredd resulterade i att de lärde sig lite om väldigt mycket och gjorde att man inte kände sig specialiserad. Något som de anser utmärker landskapsarkitekter från många andra yrkesgrupper.

De som varit landskapsarkitekter i mer än 10 år säger att det fanns möjlighet att läsa en kurs rörande MKB under deras studietid medan Agnes Sandström, som nyligen avslutade sina studier, saknade den möjligheten på utbildningen.

“Som yrkesgrupp tycker jag att vi är lämpade. Vi är ett mellanting mellan naturvetenskap och samhällsvetenskap och vi arbetar ofta i gränsområdena där många aspekter ska beaktas, något som även gäller i MKB. Men som nyexaminerad landskapsarkitekt så tycker jag inte vi är lämpade. Det borde finnas möjlighet på utbildningen att läsa en kurs i MKB, den behöver inte vara obligatorisk men det borde i alla fall finnas som en kurs på masternivå. Som MKB-samordnare är det bra att veta vad som är viktigt och kunna knyta ihop det. Just därför tycker jag att det vore bra att man i en kurs tar tillvara på vad som är viktigt och förtydligar vissa aspekter som man inte själv tänkt på. Att någon som har erfarenhet av MKB pekar på det som är viktigt, för det kan vara svårt att sitta själv som MKB-samordnare, speciellt som nyexaminerad, om man inte fått den där vägledningen från början.”
(Agnes Sandström 2018)

Varför ska landskapsarkitekter arbeta med MKB?

Alla de intervjuade är överens om att landskapsarkitekternas största fördel gentemot andra yrkesgrupper är för att de är generalister. De anser att landskapsarkitekter har förmågan att se helheten samt förstå de olika teknikerna och kan på så vis förena alla kunskaper i en konsekvensbedömning. Detta poängterar de är kontentan av hela MKB-ämnet.

“Jag tror också att vi är bra på att hitta samband. Någonting som är bra ur en aspekt kan ha en dominoeffekt på någonting annat, så ett plus ett är inte bara två utan kan även bli tre. Att hitta sådana saker och sedan förklara det, det tror jag vi är bra på. Vi är inte bara inskolade på att beskriva konsekvenser utan även på att se möjligheter. Vi är vana med att föreslå åtgärder och inte bara beskriva dem, och det tror jag gör att vi har ett litet försprång mot andra som jobbar med MKB. Eftersom vi kan tänka utformning så blir det lättare för oss att hitta åtgärder.” (Helena Brämerson Gaddefors 2018)

”Främst på grund av att vi är generalister. Många av de andra som deltar i en MKB-process är inte det. De är experter på någotdera, och kan vara väldigt duktiga, men de är inte tillräckligt generalist. Som MKB-samordnare är det viktigt att vara generalist så att man förstår litegrann av all information som kommer in och på så vis kan välja ut det viktigaste som bör prioriteras. Är man inte tillräckligt med generalist som MKB-samordnare finns det även en risk att man går in lite för djupt i vissa saker och

gör man inte det i allt så går det inte att jämföra de olika delarna på riktigt.” (Tord Larsson 2018)

Har landskapsarkitekter en tydlig roll i MKB-arbeten?

Samtliga av de intervjuade anser att landskapsarkitekter har en viktig del i MKB-processer och att de är väldigt bra lämpade som MKB-samordnare.

De poängterar att en landskapsarkitekts roll varierar avsevärt beroende på vilket område MKB:n berör samt vilka som är involverade i processen, något som gör att landskapsarkitekternas egenskap som generalist passar så bra i MKB-arbeten.

*“Som teknikansvarig så blir man mycket av en MKB-samordnare, både inom projektet i stort och även inom MKB och det tycker jag att utbildningen ger jättebra grund till. Det är inte så ofta jag kommer in som specialist i MKB-arbeten utan det är mest som generalist eller samordnare, men det är ju självklart beroende på MKB. Är det en mindre komplex MKB kan jag själv skriva rätt så stora delar av den. Dock vet jag vart min kunskap är begränsad inom olika sakområden och när jag måste hämta in en specialist. Detta varierar lite beroende på vilket sakområde som berörs och hur komplex frågan är.”
(Linda Kjellström 2018)*

Vad tycker du att landskapsarkitekter kan göra för att göra resultatet av en MKB mer betydelsefullt vid beslutsfattandet?

Samtliga intervjuade menar att det är viktigt att påverka under själva MKB-processen då det är där man har chans att göra skillnad och få igenom åtgärder. De säger att när MKB-dokumentet är klart är det svårt att påverka hur det ska användas samt hur stor hänsyn den kommer tas vid den fortsatta exploateringen.

Thomas Olofsson poängterar att det är viktigt att vara skarp på möten samt att vara duktig på att argumentera för sina åtgärder då detta höjer chanserna rörande hur väl MKB-dokumentet följs i slutändan.

”Våra aspekter är jämfört med andra ”mjuka”. Landskapsbild till exempel, är ingen tung aspekt och inte heller lagstyrd på samma sätt som till exempel påverkan på riksintresse, Natura 2000 områden eller påverkan på grundvatten mm. Därför måste man argumentera bra för att aspekterna ska bli tagna på allvar.” (Desiree Johansson 2018)

3.2.2 Intervju med miljöutredare

De frågor som ställdes till miljöutredaren Elaine Hallin var följande:

- » Hur kommer du i kontakt med landskapsarkitekter?
- » Vilka kunskaper och egenskaper tycker du krävs i MKB-processer?
- » Hur gör man resultatet i en MKB mer betydelsefullt i beslutsfattandet och hur kan man påverka hur det används?

Elaine berättar att hur hon kommer i kontakt med landskapsarkitekter inte har så mycket med deras yrkestitel att göra. Det som är avgörande är vad personen i fråga är intresserad av samt vad det är för slags uppdrag. Oftast möter hon dem som

generalister men ibland även som specialister eller i samband med gestaltungsplanen som görs parallellt med MKB-processen.

Hon berättar att när hon började arbeta inom MKB var det landskapsarkitekterna som både utförde gestaltningen och MKB-biten, eftersom det är två delar som går hand i hand. Allteftersom miljöområdet vuxit och utvecklats har detta slutat att vara en standard och det har blivit mer naturligt att använda sig av olika typer av kompetenser.

Att ha en bred kunskapsbas under MKB-processer är det viktigaste menar Elaine Hallin. Oftast innebär det en fara om en MKB utförs av en och samma person eftersom det är ett så pass brett område som måste täckas. Oavsett om det är en landskapsarkitekt eller ej så anser hon att det ibland kan skina igenom i MKB-dokumentet vad för slags bakgrund som författaren har haft. Det är därför det är bra med många gruppmöten under processen så att de olika kompetenserna möts så att man kan diskutera vad som är viktigt att prioritera i just det fallet. Under sådana möten är det viktigt att man som MKB-samordnare är lyhörd och har förmågan att sätta sig in i andras teknikområden. Hon tillägger att rollen som MKB-samordnare är något som landskapsarkitekter mycket väl kan vara eftersom deras breda utbildning har gjort att de lättare förstår andra tekniker.

De senaste justeringarna i MB innebär att den som är ansvarig för MKB-processen måste uppfylla vissa krav. De större uppdragen har även tidigare ställt krav på kompetens på miljösamordnare genom krav vid offentlig upphandling för uppdraget. Ofta har dessa krav varit en minst treårig högskoleutbildning inom miljöområdet eller motsvarande. Hur justeringarna i MB kommer att påverka de privata aktörerna är svårt att uttala sig om säger hon.

”Hela MKB-processen handlar om påverkan på landskapet och påverkan på miljön. Det är detta som vi, oavsett yrkesgrupp, ska kunna bedöma och göra en utformning från.” (Elaine Hallin 2018)

3.2.3 Intervju med forskare

Nedan följer en sammanfattning av intervjun med MKB-forskaren Antoinette Wärnbäck. De frågor som ställdes var följande:

- » Vilka kunskaper och egenskaper tycker du krävs i MKB-processer?
- » Hur gör man resultatet i en MKB mer betydelsefullt i beslutsfattandet och hur kan man påverka hur det används?
- » Tycker du att landskapsarkitekter, utifrån deras utbildning, är lämpade att arbeta med MKB?
- » Finns det MKB-kurser på Ultuna?

De kunskaper och egenskaper som krävs i MKB-processer varierar otroligt mycket beroende på hur stort projektet är säger hon. Oftast är de större projekten så stora att det är omöjligt för en person att ha detaljkunskap inom alla de delar som MKB:n ska innehålla.

Hon berättar att det förut var landskapsarkitekter som drev MKB-arbeten, men det gjorde att MKB-dokumentet blev väldigt nischade mot landskapsbild. Idag är det stor fokus på att projektledaren ska ha en väldigt god allmänkunskap om vad för slags utredningar som krävs till en viss MKB samt se till att använda rätt experter, internt eller externt, för dessa utredningar. Hon understryker att en projektledares bakgrund således kan vara olika, alltifrån biologer,

landskapsarkitekter, ingenjörer med mera och att det mest handlar om att ha en bred kunskap än en djup.

För att göra det slutgiltiga MKB-dokumentet mer betydelsefullt i beslutsfattandet är det viktigt att fokusera på de stora effekterna eller de sammantagna relevanta aspekterna säger hon. Eftersom hela MKB är ett beslutsgrundande underlag som berättar vad man bör veta angående vad man tar beslut om är det viktigt att fokusera på vad som är viktigt och inte beskriva allt. Hon säger att det krävs att man jämför det som finns på platsen, vad som planeras att göras samtidigt som man inte glömmer bort att beakta vad som görs och planeras att göras runtomkring det berörda området. Helt enkelt en bra bild av det sammantagna och hur det påverkar omgivningen.

När frågan om hon ansåg att landskapsarkitekternas utbildning förberedde studenterna för att arbeta med MKB svarar hon att de landskapsarkitekter som utbildats de senaste åren hade alldeles för lite bakgrund i planering, något man också måste ha inom MKB. Hon förtydligar dock att om projektet berör frågor om landskapsbild och utformning är detta högst relevanta frågor för en landskapsarkitekt att behandla.

På Sveriges lantbruksuniversitet, Ultuna, finns kurser i MKB säger Antoinette. Det är nämligen hon som håller i dem, dock är det i princip bara tillgängliga för ingenjörer vid Uppsala universitet. Hon tillägger att det förut fanns kurser i MKB på landskapsarkitektprogrammet men att dessa plockades bort. I det nya landskapsarkitektprogrammet som startade 2017 finns inte heller någon kurs i ämnet. Hon poängterar att eftersom det är väldigt många landskapsarkitekter som kommer i kontakt med MKB vore det bra om studenter i landskapsarkitektur introducerades för ämnet samt gav dem en inblick i vad deras del i MKB-processen kan vara.

”Enligt mig så är det jättekonstigt att landskapsarkitekterna inte erbjuds en grundkurs i MKB. Om man ser överlag på vad som har plockats bort från landskapsarkitekternas utbildning så är det väldigt mycket planering, något som har resulterat att utbildningen blivit tydligare inriktat mot gestaltning och design. Så utifrån arbete inom MKB så behövs det ett större fokus på planering i utbildningen överhuvudtaget.” (Antoinette Wärnbäck 2018)

3.2.4 Intervju med landskapsarkitekternas programstudierektor

Via mejl svarar Tomas Eriksson att det inte finns några MKB-kurser på utbildningen, varken i det nya eller gamla programmet. Han tillägger att det tidigare fanns MKB-kurser på programmet men att dessa försvann innan han började med att arbeta som programstudierektor. I nuläget arbetas det dock med att försöka öppna upp kurser inom MKB för landskapsarkitekter.

Han trycker på att det är bra om studenter inom landskapsarkitektur intresserar sig för området då han anser att landskapsarkitekter ska vara bra på landskapsanalyser. Under utbildningen förbereds landskapsarkitekter på olika sätt för arbeten med förändring av landskap i olika skalor och situationer. Samtidigt blir

de inte experter på olika sakkunskaper så som ekologi, geologi, teknik, logistik med mera, utan lär sig att syntetisera och tänka övergripande.

3.2.5 Sammanfattning intervjuer

Det är tydligt att MKB varierar avsevärt från fall till fall vilket gör att det finns fler svar än ett angående vilken roll och betydelse som landskapsarkitekter har inom MKB. De intervjuade, oavsett yrkestillhörighet, var ense om att för att en MKB ska bli bra krävs förmågan att anpassa sig till vilka kompetenser som finns i projektgruppen, områdets egenskaper, fokusområden i projektet samt inte minst vara medveten om sina egna kunskaper och begränsningar. Att ha en bred kunskapsbas var också något de intervjuade var ense om. Både miljöutredaren och forskaren nämner att det är viktigt att fokusera på det som är relevant för projektet i fråga och inte uppmärksamma precis allt som projektet berör.

Det är tydligt att samtliga landskapsarkitekter ansåg att deras grund som generalist var väldigt betydelsefulla i MKB-processer, främst i rollen som samordnare. Detta på grund av MKB-dokumentets växlande innehåll samt att MKB:n har till uppgift att sammanföra olika kunskapsområden för att ge en klarare bild av vad en tänkt verksamhet orsakar för miljöpåverkan.

Samtliga landskapsarkitekter höll med varandra om att den utbildning de fått givit dem en bra grund att arbeta som samordnare. De ansåg att de under sin utbildning fått förmågan att anpassa sig till omständigheterna, se både problem och möjligheter samt att vara medvetna om vikten att ha en helhetssyn utan att glömma detaljer som gör dem viktiga i MKB-processer. Agnes Sandström, den nyexaminerade landskapsarkitekten, saknade dock en tydligare introduktion till MKB-området under sin studietid. Hon menar på att som MKB-samordnare måste man kunna jämföra olika aspekter och sedan avgöra vad som är viktigast att prioritera. Något som är väldigt svårt för en nyexaminerad att göra om man inte fått en ordentlig introduktion i ämnet. Agnes Sandströms uppfattning angående saknaden av MKB-relaterade kurser är något som forskaren håller med om. Forskaren anser att utbildningen har en alldeles för tydlig inriktning mot gestaltning och design för att landskapsarkitekter ska kunna kalla sig generalister och ha en självklar roll som projektledare i MKB:er.

3.3 Fallstudier

Nedan undersöks landskapsarkitektstudenternas egna uppskattning om sin kunskapsnivå inom MKB. Utöver detta undersökts de kurser som landskapsarkitektstudenterna vid Sveriges Lantbruksuniversitet, Ultuna, har möjlighet att läsa på kandidat- och masternivå.

Den frågeställning som ska besvaras är: *Möter den utbildning som landskapsarkitekter får upp mot den kunskap som krävs inom MKB?*

3.3.1 Kursundersökning

Av de 22 obligatoriska kurserna på kandidatnivå och de 9 valbara kurserna på masternivå fanns ingen kurs i MKB.

De kurser som utifrån kursmålen hade störst möjlighet att ta upp MKB i en föreläsning eller övning var följande kurser: *Studio – bygga i natur*, *Stadens historia och framtid – struktur och planering*, *Studio – staden*, *GIS and geographic analysis*, *Studio - Large scale landscape project* samt *Landskapsarkitektens metoder*

och roller i översiktlig planering. Dessa kursplaner innehöll antingen förståelse för konsekvenser på grund av exploatering eller information om planeringsprocesser.

3.3.2 Enkätundersökningar

Enkätundersökning 1 var inriktad på studenter i årskurs 3. De frågor som ställdes var följande:

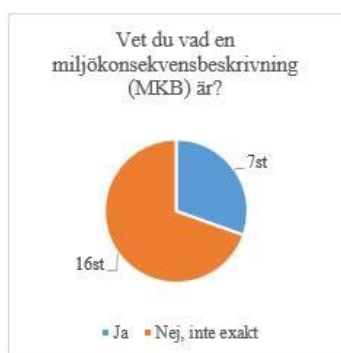
- » Vet du vad en miljökonsekvensbeskrivning (MKB) är?
- » Erinrar du dig att du har hört uttrycket nämnas under utbildningen?
- » Vet du vad en landskapsarkitekt har för roll i MKB-processer?
- » Känner du dig beredd att arbeta med MKB när du avslutat dina studier?

Enkätundersökning 2 var inriktad på studenterna i årskurs 4 och 5. De frågor som ställdes var följande:

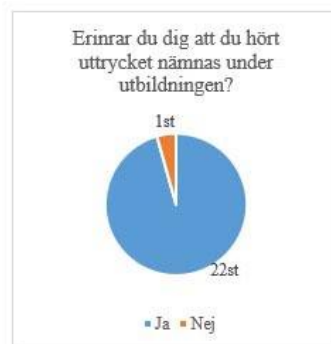
- » Känner du dig redo att arbeta med MKB?
- » Vilken årskurs går du i?

I enkätundersökning 1 medverkade 23 stycken studenter från årskurs 3.

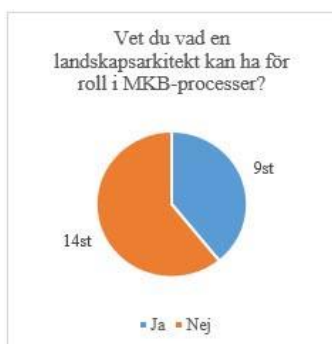
69,5 % av dessa är osäkra på vad en MKB är för något (figur 1). 95,7 % erinrar sig att de hört begreppet nämnas på utbildningen (figur 2). 60,9 % vet inte vad för roll landskapsarkitekter hade i MKB-processer (figur 3) och 86,4 % känner sig inte redo att arbeta med MKB när studierna är avslutade (figur4).

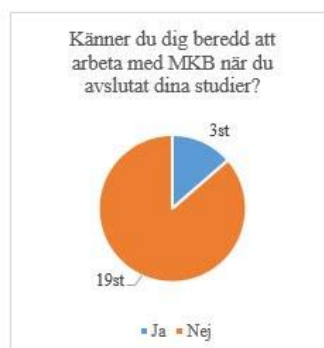
Figur 1. Diagram över hur många i åk 3 som visste vad en MKB var.

Figur 2. Diagram över hur många i åk 3 som erinrar sig att de hört uttrycket MKB förut.

Figur 3. Diagram över hur många i åk 3 som vet vad en landskapsarkitekt har för roll i MKB-processer.

Figur 4. Diagram över hur många i åk 3 som känner sig redo att arbeta med MKB.

I enkätundersökning 2 medverkade 33 elever, 11 av dessa går årskurs 4 och resterande 22 går årskurs 5 (figur 5).

81,8 % av dessa känner sig inte redo att arbeta med MKB. Denna fråga hade även ett alternativ där man kunde svara att man inte visste vad MKB var för något, på detta var det en person som inte visste (figur 6).

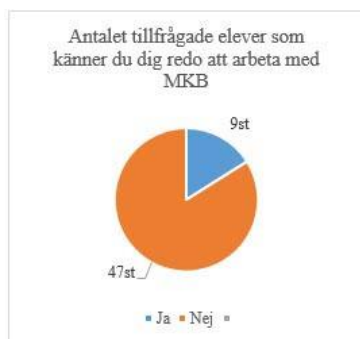

Figur 5. Diagram över hur många i åk 4 respektive åk 5 som medverkade.

Figur 6. Diagram över hur många i åk 4-5 som känner sig redo att arbeta med MKB.

Av de båda enkätundersökningarna framgår det att av de 56 medverkande studenterna mellan årskurserna 3 och 5 var det 83,9% av studenterna som inte känner sig redo att arbeta med MKB (figur 7).

Figur 7. Diagram över hur många i åk 3-5 som kände sig redo att arbeta med MKB.

4. Diskussion

De nya reglerna i MB samt Europakommissionens krav på sakkunskap är fortfarande nya och har därför inte hunnit tillämpas i större utsträckningen. Detta gör att man kan endast spekulera i hur följderna kommer bli i nuläget. En sak är dock säkert, att konsulterna inom MKB-arbeten kommer få ett större fokus.

4.1 Landskapsarkitekternas roll i MKB, förr och nu

Förr hade landskapsarkitekter en mer självklar roll som MKB-samordnare något som i dagsläget förändrats menar både miljöutredaren och forskaren.

Numera handlar valet av samordnare i MKB-processer mer om personen i frågas kunskapsbas och intresse än dennes yrkestillhörighet. För landskapsarkitekter är denna utveckling, från att vara MKB-samordnare på grund av yrkestillhörigheten till att främst vara med på grund av sin kunskapsbas, något som bör begrundas.

Som programstudierektorn, forskaren och de landskapsarkitekter som varit yrkesverksamma i en längre period nämner i sina intervjuer fanns kurser inom MKB förr på utbildningen. Detta innebär att de landskapsarkitekter som utbildades tidigare var MKB-samordnare både på grund av sin yrkestillhörighet samt att de utöver detta hade gått en utbildning som tillhandahöll med kurser inom MKB.

4.2 Landskapsarkitekternas utbildning i dagsläget

Eftersom MKB är en komplicerad process och diffust dokument är det viktigt att de som är involverade i processerna är medvetna om sin egen kompetens, oavsett grundutbildning. Något som inte minst gäller för samordnare inom MKB. Thomas Olofsson säger i sin intervju att man måste vara stark i sin projektgrupp för att kunna påverka MKB-processen något som Desiree Johansson stödjer genom att säga att det krävs att vara duktig på att argumentera för att kunna påverka och bli tagen på allvar.

För att vara stark i projektgruppen och vara duktig på att argumentera krävs det att personen känner att denne är rätt för jobbet. Resultatet av enkätstudierna visade att en liten mängd studenter känner detta. Av alla studenter som medverkade i de båda enkätstudierna var det 83,9% av studenterna som inte kände sig redo att arbeta med MKB. En förhållandevis hög siffra med tanke på att samtliga av de som intervjuats ansåg att landskapsarkitekter har något att tillföra i MKB-processer samt att de intervjuade landskapsarkitekterna ansåg att deras yrkesgrupp passade i rollen som MKB-samordnare.

Programstudierektorn Tomas Eriksson skriver i mejlintervjun att han tycker att det är bra om studenter intresserade sig för området eftersom landskapsarkitekter har något att tillföra. Dock är det väldigt svårt att intressera sig för något om inte tillräckligt med introduktion i ämnet fås. Att utbildningen inte har någon tydlig introduktion i ämnet klagas i Enkätstudie 1. Där var det 60,9% av studenterna som inte vet vad för roll landskapsarkitekter har i en MKB samtidigt som majoriteten av studenterna, 95,7%, hade hört talas om begreppet MKB någon gång under utbildningen.

Utifrån fallstudien rörande kursundersökning var det 6,2% av kurserna på kandidat- och masternivå som ansågs vara förberedande för arbeten inom MKB. Utifrån kursutbudet samt studenternas egna uppfattningar är utbildningen inte tydligt förberedande för arbeten inom MKB och ännu mindre i arbetet som MKB-samordnare. Trots detta verkar det som om utbildningen förbereder studenterna omedvetet för något slags område inom MKB men som forskaren nämner är det inte lika säkert längre på vilken del av MKB-processen som studenterna tränas för.

Den tydligare kopplingen som utbildningen har till gestaltning och design bidrar inte med något negativt i MKB-processer eftersom detta är en kunskap som kan vara användbara. Som Helena Brämerson Gaddefors nämner i sin intervju så kan det faktum att utbildningen övar upp studenterna i utformning vara något som sedan underlättar när de i MKB-arbeten ska hitta åtgärder för att minska miljöpåverkan. Att forskaren poängterar att utbildningen inte längre utbildar

landskapsarkitekter som generalister utan mer som specialister inom design och gestaltning är något som bör tas i åtanke eftersom detta är kunskaper som inte är av större betydelse i arbetet som MKB-samordnare.

Utbildningen av landskapsarkitekter har precis genomgått omformning vilket gör att fallstudien rörande kurser inte bygger på det nya ramschemat. Intressant vore om studenter på masternivå, med det nya ramschemat, i framtiden intervjuas för att se om kunskapsluckan i MKB-området kvarstår. Om kunskapsbristen kring MKB är kvarstående skulle det styrka denna studie.

4.3 Framtiden

Det är troligt att de senaste justeringarna i MB tillslut kommer leda till en precisering av hur kraven på sakkunskap för MKB-samordnare ska uppfyllas.

Om landskapsarkitekter ska kunna garantera sin roll som MKB-samordnare behövs en förändring i utbildningen där MKB får större plats. Som utbildningen ser ut i dagsläget finns det en osäkerhet i om landskapsarkitekter i framtiden kommer att vara behöriga att vara MKB-samordnare.

5. Referenser

- Bahrainy, H., Fallah Manshadi, E. (2017). [Elektronisk] *The Most Important Skills an Urban Planner Needs In a Developing Country; The Case of Iran*. Tillgänglig: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02697459.2017.1378863?journalCode=cppr20>
- Bidstrup, M., Hansen, A. (2014). [Elektronisk] *The Paradox of strategic environmental assessment*. Tillgänglig: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0195925514000341> [2018-04-03]
- Bryman, A. (2008). *Samhällsvetenskapliga metoder*. 2. Uppl. Spanien: Liber AB
- European Union. (2017) [Elektronisk] *Environmental Impact Assessment of Projects*. Tillgänglig: http://ec.europa.eu/environment/eia/pdf/EIA_guidance_EIA_report_final.pdf [2018-05-24]
- Gao, J., Christensen, P., Kørnøv, L. (2016). [Elektronisk] *Indicators' role: How do they influence Strategic Environmental Assessment and Sustainable Planning – The Chinese experience*. Tillgänglig: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0048969717304692> [2018-04-02]
- Hedlund, A., Kjellander C. (2007) *MKB - introduktion till miljökonsekvensbeskrivning*. Polen: Studentlitteratur
- Leger, A., Salaniéa, J., Oueslati, W. (2012) [Elektronisk] *Public tendering and green procurement as potential drivers for sustainable urban development: Implications for landscape architecture and other urban design professions*. Tillgänglig: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0169204613000662> [2018-04-01]
- Martos, A., Pacheco-Torres, R., Ordóñez, J., Jadraque-Gago, E. (2015) [Elektronisk] *Towards successful environmental performance of sustainable cities: Intervening sectors. A review*. Tillgänglig: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1364032115014781> [2018-04-03]
- Naturvårdsverket. (2018a). [Elektronisk] *EU-förordningar och direktiv*. Tillgänglig: <https://www.naturvardsverket.se/Stod-i-miljoarbetet/Rattsinformation/Direktiv/> [2018-07-22]
- Naturvårdsverket (2009). *Handbok om allmänna råd om miljöbedömning av planer och program*. Stockholm: CM Gruppen AB.
- Naturvårdsverket. (2018b). [Elektronisk] *Syftet med miljöbedömningar*. Tillgänglig: <https://www.naturvardsverket.se/Stod-i-miljoarbetet/Vagledning/miljobedomningar/Strategisk-miljobedomning/Hallbar-utveckling-i-miljobalken/> [2018-07-22]
- PBL Kunskapsbanken. (2018a) [Elektronisk] *Begrepp miljöbedömningar*. Tillgänglig: <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/planering/detaljplan/miljobedomningar/begrepp/> [2018-07-21]
- PBL kunskapsbanken. (2018b) [Elektronisk] *Nytt 6 kapitel i miljöbalken om miljöbedömningar*. Tillgänglig: <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/nyheter-pa-pbl-kunskapsbanken/nytt-6-kapitel-miljobalken/> [2018-05-20]
- Rienecker, L., Stray Jörgensen, P., Hedelund, L., 2014. *Att skriva en bra uppsats*, 3rd ed. Liber, Lund.

- Ryegård, A. (2017) [Elektronisk] *Kompetenskrav*. Tillgänglig:
<https://www.naturvardsverket.se/Stod-i-miljoarbetet/Vagledning/Miljobedomningar/Specifik-miljobedomning/Kompetenskrav/> [2018-05-20]
- SFS 1998:808. [Elektronisk] *Miljöbalk*. Tillgänglig:
<http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19980808.htm> [2018-05-01]
- SFS 2017:966. [Elektronisk] *Miljöbedömningsförordning*. Tillgänglig:
<http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/20170966.htm> [2018-07-24]
- Statistiska centralbyrån. (2012) [Elektronisk] *Internationella översikter*.
Tillgänglig:
http://www.scb.se/statistik/_publikationer/OV0904_2012A01_BR_27_A01BR1201.pdf [2018-05-24]
- Åkerskog, A. (2018) [Elektronisk] *Syftet med miljöbedömningar*. Tillgänglig:
<https://www.naturvardsverket.se/Stod-i-miljoarbetet/Vagledning/miljobedomningar/Strategisk-miljobedomning/Hallbar-utveckling-i-miljobalken/> [2018-07-23]